

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-72>

УДК 658.821

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

MODERN APPROACHES TO COMPETITIVENESS ASSESSMENT IN HIGHER EDUCATION

Кривцун Ірина Мирославівна
кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9599-659X>

Kryvtsun Iryna
National University Lviv Polytechnic

Метою дослідження є критичний аналіз сучасних методів оцінки конкурентоспроможності провайдерів освітніх послуг, систематизація критеріїв за типами взаємодії (B2B, B2C, B2G, C2C) та врахування інтересів усіх зацікавлених сторін освітнього процесу. Технологічна революція переформатувала процес навчання, а пандемія прискорила впровадження освітніх інноваційних технологій. Якісно та кількісно змінився склад факторів, що впливають на конкурентоспроможність університетів та їх освітніх послуг. Традиційно основним методом оцінювання конкурентоспроможності в освітній сфері є рейтингування університетів. Однак, широке коло стейкхолдерів не дає змоги розглядати рейтинги як універсальний метод оцінювання. У дослідженні запропонована систематизація критеріїв оцінки конкурентоспроможності університетів/освітніх послуг за типом взаємовідносин (B2B, B2C, B2G, C2C) та з точки зору усіх зацікавлених сторін освітнього процесу. Проведено порівняльний аналіз сучасних методик рейтингування університетів. Розглянуто особливості застосування методів *SWOT*-, *SOAR*-, *STEP*-, *PESTEL*-, *NOISE*-аналізу та визначення частки ринку для оцінювання конкурентоспроможності провайдерів освітніх послуг.

Ключові слова: конкурентоспроможність університету, конкурентоспроможність освітніх послуг, рейтингування університетів, сучасні методи оцінки конкурентоспроможності.

The purpose of the study is a critical analysis of modern methods assessment competitiveness of universities and their educational services, systematization influencing factors by relations types (B2B, B2C, B2G, C2C) and from the point of view all stakeholders in higher education. The technological revolution reformatted the educational process, and the pandemic accelerated the introduction of innovative training technologies. The influence of such factors as the digitization educational processes, the education openness, the economy of shared knowledge, the providing of short-cycle educational services, the introduction of microcredits and nanodiplomas is causing fundamental transformation changes on the educational services market. These factors, along with adverse demographic changes, justify the need to revise both the competitive strategy of universities and modern approaches to assessing their competitiveness. Increasingly, the educational services market is witnessing an intensification competition not only between "traditional" universities, but also other providers educational services. The market boundaries have become less clear, which requires making adjustments to the definition capacity and market share. The composition of influencing factors on the universities' competitiveness and their educational services has changed qualitatively and quantitatively. Traditionally, the main method of assessing competitiveness in the educational sphere was and continues to be the universities' ranking. A comparative analysis of modern rating methods of Academic Ranking of World Universities, Times Higher Education World University Rankings and QS World University Rankings was conducted, their common and distinctive features were determined. However, the wide range of stakeholders educational process doesn't allow to consider rating as a universal evaluation method. The study proposes a systematization criteria for competitiveness evaluating universities/educational services by relations type (B2B, B2C, B2G, C2C) and from the point of view of all stakeholders. The application features such modern methods as *SWOT*-, *SOAR*-, *STEP*-, *PESTEL*-, *NOISE*-analysis and determining market share for evaluating competitiveness of providers educational services are considered.

Keywords: competitiveness of the university, competitiveness of educational services, ranking of universities, modern methods of assessing competitiveness.

Постановка проблеми. Технологічна революція переформатувала бізнес-процеси, а пандемія прискорила цифрову трансформацію різних сфер діяльності включно із освітньою. Експерти висловлюють припущення, що гібридна модель навчання залишиться нормою. Щоб залишатися при цьому конкурентоспроможними, університети повинні з самого початку впроваджувати цифровий досвід у свої навчальні програми [1]. Часткове чи повне переведення бізнес-процесів у онлайн-формат вимагає модифікації та удосконалення підходів до вибору та оцінювання показників, що характеризують конкурентну позицію та конкурентні переваги ринкових гравців.

Межі окремих галузевих/товарних ринків стають нечіткими, що ускладнює визначення ємності та частки ринку. Університети дедалі частіше конкурують на ринку із провайдерами освітніх послуг короткого циклу, а ідея запровадження мікрокредитів та нанодипломів стає дедалі реальнішою [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Традиційно індикаторами успішності та конкурентоспроможності у вищій освіті слугували рейтингові позиції університетів за версією *Academic Ranking of World Universities*, *Times Higher Education World University Rankings* та *QS World University Rankings* [3–5]. Однак, у наукових дослідженнях продовжуються дискусії щодо оцінювання якості освітніх послуг та корисності рейтингових оцінок університетів як таких [2; 6; 7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Врахування нових факторів впливу на конкурентоспроможність та перегляд діючих методик її оцінювання стали предметом уваги широкого кола наукових досліджень. Однак, в освітньому процесі, який поєднує багатьох учасників, підхід до оцінювання конкурентоспроможності не може бути універсальним та повинен передбачати диференційований підхід до врахування інтересів усіх зацікавлених сторін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є критичний аналіз сучасних методів оцінки конкурентоспроможності провайдерів освітніх послуг, систематизація критеріїв оцінювання за типами взаємовідносин (B2B, B2C, B2G, C2C) та врахування інтересів усіх учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічні демографічні та структурні зміни на ринку праці, тиск інформаційних технологій та запровадження гібридної форми навчання, обмеження у фінансуванні

стали новими викликами для закладів вищої освіти.

Порушуючи питання про те, як університет може вижити в майбутньому та як взагалі повинне виглядати майбутнє університету, автор дослідження [2] систематизує сучасні та робить спробу передбачення майбутніх факторів впливу, серед яких виділяє наступні:

1) діджиталізація (прискорені інноваційні цикли, порівняння цифрових чи традиційних форм навчання, цифрову відкритість освіти, змагання наввпередки між освітньою системою та технологіями);

2) вплив медіального трансформаційного суспільства;

3) демографічні зміни;

4) модернізацію та гнучкість ринку освіти та ринку праці, які формують нове розуміння працевлаштування;

5) відкрити освіту та економіку спільних знань;

6) необхідність навчання протягом усього життя;

7) університет в середовищі *VUCA* (аббревіатура англійських термінів *volatility* (англ. – волатильність), *uncertainty* (англ. – невизначеність), *complexity* (англ. – складність) та *ambiguity* (англ. – двозначність, амбівалентність));

8) перехід від ілюзії контролю до включення логіки, виділяючи при цьому три типи навчання: навчання першого типу: трансфер – знання фактів – передача знань – вивчення/повторення; навчання другого типу: тьютор – досвід – діалог – рішення проблеми; навчання третього типу: учень – соціальні практики – знання в дії – інтерактивність – рефлексивна поведінка та винаходи /відкриття;

9) вплив неформального навчання в навчанні;

10) запровадження мікрокредитів та нанодипломів.

Вплив таких факторів як діджиталізація освітніх процесів, відкритість освіти, економіка спільних знань, надання освітніх послуг короткого циклу, запровадження мікрокредитів та нанодипломів урізноманітнює взаємовідносини міжстейхолдерами освітнього процесу (табл. 1).

Підхід до аналізу складових компонент оцінювання конкурентоспроможності визначається тим, хто таку оцінку проводить. В конкурентному середовищі боротьба ведеться за споживачів, постачальників, сировинні та інформаційні ресурси, працівників. Усі учасники ринку намагаються використовувати різні засоби, щоб залишатися конкурентоспроможними для виживання чи працевлаштування [8].

Таблиця 1

**Типи взаємодії між стейкхолдерами та їх вплив
на критерії оцінювання конкурентоспроможності**

Тип взаємовідносин	Критерії оцінки конкурентоспроможності
B2B Business to Business	Дослідницький та інноваційний потенціал університету Конкурентоспроможність випускників Частка практичної складової в освітньому процесі Рейтинг та репутація університету
B2C Business to Consumer	Місцезнаходження Вартість навчання Конкурентоспроможність освітніх програм Конкурентоспроможність/ працевлаштування випускників Рейтинг та престижність університету
B2G Business to Government	Акредитаційні вимоги до освітніх програм Рейтинг університету
C2C Consumer to Consumer	Професійні досягнення/ відзнаки/ нагороди Репутація та позитивні рекомендації Практичний досвід

Джерело: складено автором

З позиції кожного учасника ринку критерії оцінювання будуть різними: для споживачів – це рівень задоволення власних потреб; якісні та вартісні характеристики товару/послуги; для виробників – показники результативності та ринкової частки; для інвесторів – рентабельність та ризики інвестицій; для держави – затребуваність, соціальні ефекти тощо.

В освітній сфері, яка відображає взаємодію широкого кола учасників, критеріями конкурентоспроможності університетів/ факультетів/ освітніх програм слугують:

- для здобувачів вищої освіти – якість освітніх послуг, перспективи працевлаштування (престиж та перспективність фаху, можливості професійної самореалізації), престиж та рейтингова позиція університету;

- для роботодавців – якість практичної підготовки фахівців (фахові знання, практичні навички, вміння працювати в команді, вміння критичного/ інноваційного мислення, вміння приймати рішення та діяти за умов невизначеності);

- для університетів – рейтингова позиція, величина доходу, ринкова частка та конкурентні переваги, ризик пропозиції зарахування, конкурентоспроможність факультетів/освітніх програм та курсів;

- для інвесторів – рентабельність інвестицій, рейтингова позиція університету, його науковий та інноваційний потенціал;

- для меценатів/ендаумент-фондів – затребуваність, національна/ соціальна значущість освітніх програм; науковий та інноваційний потенціал університету;

- для держави – акредитаційні вимоги; рейтингова позиція університету; затребуваність фахівців, соціальна значущість освітніх програм; науковий та інноваційний потенціал університету.

Традиційно пріоритетним методом оцінки конкурентоспроможності університетів було та залишається рейтингове оцінювання [3–5]. Термін *ranking* (англ. – ренкінг, рейтинг) хоча і має два тлумачення, однак найчастіше перекладається як рейтинг, тобто певна інтегральна оцінка, що враховує набір критеріїв, їх питому вагу та передбачає відповідну методику розрахунку. Ренкінг – це ранжування суб'єктів господарювання за певним показником (кількість іноземних студентів; кількість публікацій в *Nature and Science* тощо), який не потребує спеціальних розрахунків.

Ще у 2005 році у праці [9] порушувалось питання доцільності формування рейтингів університетів, констатуючи факт більшої значущості ранжування факультетів, аніж розгляд університету загалом. Головною метою рейтингу має бути надання конкретній, визначеній цільовій групі необхідної кількості інформації, яка полегшить їй прийняття рішення. Навряд чи єдиний рейтинг може відповідати всім цільовим групам, від випускників середньої школи до студентів та професорів [9].

Сучасні методики рейтингування університетів *Academic Ranking of World Universities*, *Times Higher Education World University Rankings* та *QS World University Rankings* мають як спільні, так і відмінні риси (табл. 2).

Найбільша питома вага припадає на аналіз показників, що характеризують освітню та наукову діяльність, до 50% та 60% відповідно. Методики *Times Higher Education World University Rankings* та *QS World University Rankings* аналізують міжнародне співробітництво та його перспективи, тоді як *Academic Ranking of World Universities* приділяє увагу показникам академічної успішності університетів. Хоча усі три рейтингові інтернет-плат-

форми не позиціонують себе орієнтованими на абітурієнтів, показники конкурентоспроможності, прийняті ними до аналізу, мають більшу цінність саме для тих, хто обирає університет для здобуття майбутнього фаху.

Окрім рейтингового оцінювання діяльності університетів, порівняльну якісну оцінку конкурентоспроможності пропонують методи *SWOT-*, *SOAR-*, *STEP-*, *PESTEL-* та *NOISE-* аналізу (табл. 3). Жоден із цих методів не

Таблиця 2

Порівняння методик рейтингування університетів

Academic Ranking of World Universities	Times Higher Education World University Rankings	QS World University Rankings
Спільні критерії рейтингування та їх вагомість		
Якість освіти та конкурентоспроможність факультету (до 50%)	Викладання (навчальне середовище) (до 30%)	Якість викладання та досліджень (до 40%)
Результати досліджень (до 40%)	Якість досліджень та кількість цитувань (до 60%)	
Відмінні критерії рейтингування та їх вагомість		
Академічна успішність (до 10%)	Міжнародна перспектива (персонал, студенти, дослідження): 7,5% Дохід галузі (трансфер знань): 2,5%	Співвідношення викладачів/ студентів Цитування на факультет Співвідношення міжнародної кількості студентів і викладачів (до 60%)

Джерело: складено автором за даними [3–5]

Таблиця 3

Методи та компоненти якісного аналізу конкурентоспроможності

Метод аналізу	Компоненти	Особливості застосування
<i>SWOT</i> -аналіз	S – сильні сторони W – слабкі сторони O – можливості T – загрози	<i>SWOT</i> -аналіз може застосовуватись для оцінювання конкурентоспроможності випускників / освітніх програм / факультетів чи університету загалом
<i>SOAR</i> -аналіз	S – сильні сторони O – можливості A – прагнення R – результати	<i>SOAR</i> -аналіз дає змогу оцінити відповідність розвитку університету його Візії, Місії та Цінностям. <i>SOAR</i> -аналіз застосовують для оцінки конкурентоспроможності нових освітніх програм чи структурних підрозділів університету
<i>STEP</i> -аналіз	S – соціальний T – технологічний E – економічний P – політичний	<i>STEP</i> -аналіз оцінює вплив на конкурентоспроможність університету основних груп макроекономічних чинників
<i>PESTEL</i> -аналіз	P – політичний E – економічний S – соціальний T – технологічний E – екологічний L – правовий	<i>PESTEL</i> -аналіз є розширеною версією <i>STEP</i> -аналізу та доповнює оцінку макроекономічного середовища впливом екологічних та правових чинників
<i>NOISE</i> -аналіз	N – потреби O – можливості I – удосконалення S – сильні сторони E – винятки	<i>NOISE</i> -аналіз дає змогу оцінити поточний стан та розробити рекомендації щодо удосконалення освітньої, наукової та міжнародної діяльності університету. <i>NOISE</i> -аналіз зосереджується на виявленні вузьких місць, перешкод та пошуку нових можливостей розвитку університету

Джерело: складено автором

може вважатись універсальним, оскільки враховує вплив лише окремого набору факторів та не забезпечує всебічну та об'єктивну оцінку конкурентоспроможності університету чи освітніх послуг. Це обґрунтовує доцільність практичного застосування декількох якісних методів для співставлення отриманих результатів та доповнення якісного аналізу кількісними методами оцінювання.

Одним із часто використовуваних у практичній діяльності є метод оцінювання частки ринку. Попри простоту сприйняття та формули розрахунку, оцінювання ємності ринку викликає певні труднощі. Діджиталізація освітнього процесу, відкритість освіти та економіки спільних знань, попит на освітні послуги короткого циклу загострюють конкуренцію між "традиційними" університетами та іншими провайдерами освітніх послуг та поглиблюють кризові явища, спричинені пандемією, демографічними змінами та повномасштабною збройною агресією.

Визначення частки ринку повинне враховувати форму навчання, наявну та потенційну кількість здобувачів освіти за певним освіт-

ньо-професійним напрямком, сегментацію ринку за територіальною ознакою.

Висновки. Зважена оцінка конкурентоспроможності є запорукою розроблення ефективної конкурентної стратегії університету. Доповнення кількісних методів оцінки якісним аналізом конкурентних переваг, сильних та слабких сторін дає змогу розробити ефективні заходи управління конкурентною позицією та конкурентними ризиками, та може допомогти університету підготуватися до гірших сценаріїв, щоб зменшити вплив подій, які знаходяться поза його контролем [10].

Призначення рейтингування полягає у спрощенні прийняття рішень, пов'язаних із вибором університету в якості місця навчання, роботи, проходження стажування чи проведення наукових досліджень. Це може бути забезпечено за умови прозорості процедури рейтингування; представлення результатів у форматі, який дає змогу порівнювати рейтингові оцінки між собою; диференційованого підходу до оцінювання з урахуванням критеріїв та інтересів конкретної цільової аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Sophie Ashcroft. (2021). Risk Management in Digital Transformation for Universities. URL: <https://www.brownejacobson.com/insights/risk-management-in-digital-transformation-for-universities>.
2. Ulf-Daniel Ehlers (2019). Future Skills. Lernen der Zukunft – Hochschule der Zukunft. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-29297-3>.
3. Academic Ranking of World Universities (ARWU). URL: <https://www.shanghairanking.com/news/arwu>.
4. Times Higher Education World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>.
5. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>.
6. John Davis, Mark Farrell. How Seismic Changes in the Higher Education Landscape Will Impact Universities. URL: <https://www.dukece.com/insights/how-seismic-changes-higher-education-landscape-will-impact-universities>.
7. Douglas C. Bennett. Assessing Quality in Higher Education. URL: <https://www.aacu.org/publications-research/periodicals/assessing-quality-higher-education>.
8. About competitiveness. URL: <https://www.cleverism.com/skills-and-tools/competitiveness>.
9. Leberherz Carmen, Mohr, Cordula, und an. (2005). Wie brauchbar sind Hochschul-Rankings? Eine empirische Analyse Teichler, Ulrich [Hrsg.]; Tippelt, Rudolf [Hrsg.]: Hochschullandschaft im Wandel. Weinheim u.a. : Beltz 2005, P. 188–208. (Zeitschrift für Pädagogik, Beiheft; 50).
10. Significant Risks Facing Higher Education. (2018). URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/public-sector/us-top-risks-higher%20education-up-digital.pdf>.

REFERENCES:

1. Sophie Ashcroft (2021). Risk Management in Digital Transformation for Universities. Available at: <https://www.brownejacobson.com/insights/risk-management-in-digital-transformation-for-universities>.
2. Ulf-Daniel Ehlers (2019). Future Skills. Lernen der Zukunft – Hochschule der Zukunft. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-29297-3>.
3. Academic Ranking of World Universities (ARWU). Available at: <https://www.shanghairanking.com/news/arwu>.
4. Times Higher Education World University Rankings. Available at: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>.

5. QS World University Rankings. Available at: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>.
6. John Davis, Mark Farrell. How Seismic Changes in the Higher Education Landscape Will Impact Universities. Available at: <https://www.dukece.com/insights/how-seismic-changes-higher-education-landscape-will-impact-universities>.
7. Douglas C. Bennett. Assessing Quality in Higher Education. Available at: <https://www.aacu.org/publications-research/periodicals/assessing-quality-higher-education>.
8. About competitiveness. Available at: <https://www.cleverism.com/skills-and-tools/competitiveness>.
9. Leberherz Carmen, Mohr Cordula, und an. (2005). Wie brauchbar sind Hochschul-Rankings? Eine empirische Analyse Teichler, Ulrich [Hrsg.]; Tippelt, Rudolf [Hrsg.]: Hochschullandschaft im Wandel. Weinheim u.a. : Beltz 2005, P. 188–208. (Zeitschrift für Pädagogik, Beiheft; 50).
10. Significant Risks Facing Higher Education (2018). Available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/public-sector/us-top-risks-higher%20education-up-digital.pdf>.